

Marijana Horvat
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

FUTUR PRVI KAO SLOŽENI GLAGOLSKI OBLIK U ZOGRAFSKOM ČETVEROEVANĐELJU

U radu se prikazuje i sistematizira futur prvi kao jedini složeni glagolski oblik za izricanje budućnosti u *Zografskome četveroevanđelju*, staroslavenskome kanonskom spomeniku pisanom glagoljicom, nastalom na makedonskom području na kraju 10. ili na početku 11. stoljeća. Osobita je pozornost posvećena oblicima, mjestu i odabiru pomoćnih glagola *iměti*, *hotěti* i *načeti* (koliko izbor pomoćnoga glagola ovisi o njegovu leksičkom značenju i o značenju glagola od kojega se tvori futur prvi), pravoj i nepravoj budućnosti (temporalno i modalno značenje), negaciji uz futur prvi, uporabi futura prvog u rečenici. Čestota uporabe futura prvog u svakom evanđelju posebno i u *Zografskom četveroevanđelju* u cjelini statistički je i grafički prezentirana.

Zografsko evanđelje najstarije je staroslavensko četveroevanđelje. Paleografska ga proučavanja smještaju na kraj desetoga ili na početak jedanaestoga stoljeća. Nastalo je na makedonskom području. Sastoji se od 303 pergamentna lista (tj. numeracija počinje s brojkom 2 i završava s 304)¹, pisano je glagoljicom, osim posljednjih šesnaest stranica, koje se pisane ćirilicom (a donose pregled crkvene godine s kratkim životopisima svetaca, tj. sinaksar). Bilo je vlasništvo bugarskoga samostana *Zografu* na grčkom poluotoku Ato-su, po čemu je i dobilo ime. Pronašao ga je 1843. godine Antun Mihanović. Zografski su ga kaluđeri 1860. godine darovali ruskom caru Aleksandru II., a danas se čuva u Državnoj javnoj knjižnici u Petrogradu. Rukopis upućuje na duboku starinu, jezik je arhaičan, posebno tvorba i glasovi, a leksik je bogat. Djelo nije potpuno pa su neke praznine nadopunjene glagoljicom mlađega tipa. Izdao ga je 1879. godine Vatroslav Jagić (*Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*). Izdanje je fototipski ponovljeno u Grazu 1954. godine i to novo koristila sam u svojoj analizi futura

¹ Usp. Moszyński 1961:9,10.

prvog.² Ukupnom se problematikom *Evandelja* u novije vrijeme najviše bavi Leszek Moszyński.

Definicija, tvorba i uporaba futura

Futur ili buduće vrijeme sustav je glagolskih oblika koji kazuju da će se glagolska radnja vršiti ili izvršiti u budućnosti. Takva glagolska radnja označuje vrijeme koje se shvaća kao budućnost u odnosu na sadašnjost (futur prvi) ili u odnosu na neki drugi trenutak u budućnosti (futur drugi). Pored tih dvaju oblika, koji se nalaze u mnogim jezicima, futur *obuhvaća i sve druge vrste budućega vremena koje se sreću u raznim jezicima, razlikujući se bilo po svojoj službi, bilo po značenju, bilo po načinu tvorbe (blizi futur, futur svršenih i nesvršenih glagola, prosti i složeni futur...)*³. U suvremenim je indoeuropskim jezicima futur po postanku i vanjskoj strukturi tvoren od infinitiva ili pridjeva glagola koji nosi osnovno značenje i nekoga pomoćnoga glagola koji redovito označuje moranje, htijenje, želju ili je neki aspekt glagola koji znači 'biti' ili 'bivati'⁴. Dok se pouzdano može znati što jest sada i što je bilo prije, zasigurno se ne može znati što će jednom biti; budućnost se može samo očekivati s više ili manje pouzdanja.

Za označavanje budućnosti u staroslavenskome jeziku ne postoji neki "futerski osnovni oblik", tj. ne postoji nikakvo gramatičko izražajno sredstvo koje bi isključivo izricalo poslijevremenost radnje u odnosu na trenutak govornoga čina. Jedini ostatak nekadanjega slavenskoga futura nalazimo u ruskocrkvenoslavenskom futerskom participu *byše, byšešti*.⁵

U staroslavenskome je jeziku futur prvi imao dvojak oblik: jednostavni i složeni. Jednostavni su oblici tvorbeno odgovarali prezentu svršenih glagola, što znači da je prezent perfektivnih glagola u određenoj situaciji sam mogao izražavati budućnost. Kako se u specijalnim slučajevima takav oblik ipak rabio u prezentskom značenju⁶, s kojim je tvorbeno identičan, možemo ga smatrati homonimnim. S druge strane, i prezent je glagola nesvršenoga vida u određenom kontekstu mogao imati značenje budućega vremena. Haburgaev to ilustrira primjerom iz *Assemanijeva evanđelja* koji se nalazi i u *Zografu*: Lk. XV. 18. *вѣставъ ѿдо къ о(тв)ѣuju moemu ѿ реко еmu...* (str. 115.).⁷ S obzirom na

² Jagić je glagoljski tekst transliterirao starom ćirilicom, a ja svoje primjere donosim u uobičajenoj latiničkoj transliteraciji, pa su npr. **С** = *z*, **І**, **І** = *i*, **Ѣ** = *ě*, **Ѥ** = *t*, **Ѧ** = *g*, **Ѩ** = *st*, **Ѫ** = *v*, **Ѭ** = *v*, **Ѯ**, **Ѱ** = *y*.

³ Simeon 1969, I:382.

⁴ Isto.

⁵ Van Wijk 1931:228.

⁶ Isto, 174.

⁷ Usp. Haburgaev 1986:190; o futerskom značenju prezenta glagola nesvršenoga vida v. *Gram. na stvrlg. ezik* 1991:301 i Bunina 1959:49.

to da oblik prezenta nije mogao biti specifičnim gramatičkim sredstvom razlikovanja budućih od sadašnjih radnji, proces oblikovanja kategorije budućega vremena postupno je krenuo u smjeru konstituiranja složenoga oblika. Sve rečeno svjedoči o postojanju kategorije budućega vremena u slavenskim jezicima već u starijem razdoblju njihove pismene povijesti.

Kao složeni glagolski oblik futur prvi se u staroslavenskome jeziku tvorio od *infinitiva* glagola obaju vidova i *prezenta, imperfekta* ili *aktivnoga participia prezenta* jednoga od *pomoćnih glagola*. U svojstvu pomoćnih glagola rabili su se glagoli *iměti, hotěti, vь-/na-čěti, byti*⁸. U takvim skupinama riječi neki istraživači (Potebnja) vide čisto vremenske oblike, dok im drugi (Večerka) modalno značenje smatraju osnovnim, koje djelomice zadržavaju kao izražajno sredstvo futura. Kako u vrijeme govornoga čina buduća radnja još nije realizirana, postoji sklonost da se ona izrazi modalno te su se zbog toga u postupnom oblikovanju kategorije futura u mnogim indoeuropskim jezicima nametnuli upravo modalni glagoli.⁹ Futurska je sintagma svoje leksičko značenje dobivala od infinitiva, a futursko od pomoćnoga glagola, čiji je izbor ovisio o njegovu leksičkom značenju. Tako je glagol *iměti* obično ukazivao na neizbježnost i nužnost radnje ili stanja u budućnosti; *hotěti* korišten je kao pomoćni glagol kad je trebalo pokazati namjeru ili nakanu, dužnost događaja u budućnosti, a *vь-/na-čěti* izražavao je prijelaz u novo stanje, tj. početak radnje ili stanja.¹⁰ Koliko je leksičko značenje pomoćnoga glagola utjecalo na cjelokupnu futursku sintagmu, vidjet ćemo u tekstu koji slijedi, gdje ću na konkretnim primjerima iz *Zografa* pokušati objasniti uporabu svakoga pomoćnoga glagola posebno i futura prvog općenito.

1.1. Present glagola *iměti* + infinitiv¹¹

To je najčešći način tvorbe futura prvog kao složenoga glagolskoga oblika i, prema nekima, jedini koji se rabio za izricanje apsolutne¹² budućnosti.

⁸ U *Zografu* ne postoji potvrda za present glagola *byti* u funkciji pomoćnoga glagola pri tvorbi složenoga oblika futura prvog.

⁹ Usp. Večerka 1993:175. — Termin *modalan* inače se koristi u semantici kao dio klasifikacije značenja: odnosi se na emocionalni element u značenju. Alternativni su mu termini *afektivan* i *emotivan*.

¹⁰ Usp. Haburgaev 1986:191.

¹¹ Bunina za tu sintagmu rabi naziv *buduće apsolutno* (1959:50).

¹² Usp. Bunina 1959:55; Večerka (1993:178) ističe da u stručnoj literaturi nije prihvaćeno mišljenje da se sintagme s *imamь* označavaju kao apsolutne, a one s *hoštq* kao relativne objašnjavajući to mišljenjem da one u staroslavenskome jeziku još nisu potpuno gramatikalizirano izražajno sredstvo futura, tj. glagoli *iměti* i *hotěti* u sintagmama nisu pravi pomoćni glagoli s čisto vremenskim značenjem, nego je kod njih još uvijek prisutno njihovo leksičko značenje i određene modalne nijanse: kod *imamь* značenje nužnosti, kod *hoštq* nakana ili namjera. Koja komponenta preteže, modalna ili temporalna, nije uvijek jednostavno odrediti.

Prezent glagola *iměti* u toj je skupini potpuno izgubio svoje leksičko značenje i gramatičku oznaku sadašnjega vremena te istupa u svojstvu gramatičkoga pokazatelja lica i budućega vremena. Potebnja u njemu vidi čisto pomoćno značenje,¹³ što ilustrira primjerom:

Mk. X. 21. *ī(isu)s(τ) že vřzvřčvř vřzljubi ī. ī reče emu. ašte hošteši svřvřřenř byti. edinogo esi ne dokonřčalř. īdi eliko īmaši prodadžř. ī daždř niřtiimř. ī iměti īmaši svřkroviřte na n(e)b(e)s(τ)hř. ī pridi hodi vř slědř mene. vřzvřmi krřstř.* (str. 65.; takav je primjer i Mt. XIX. 21.).

Od takvih slučajeva treba u *Zografu* razlikovati primjere u kojima je glagol *iměti* zadržao svoje leksičko i gramatičko značenje jer to nije futur. Samo su četiri takva primjera: Lk. VII. 40. i XIV. 18. te Iv. X. 18. i XIX. 10.¹⁴

Potebnja je u svome primjeru vidio i značenje budućnosti koja slijedi za drugim događajima.¹⁵ Bitno u primjeru jest 'da će imati poslije, kad proda'. Te su radnje u uzročno-posljedičnom odnosu, a takva je uporaba futura prvog vrlo česta u *Zografskom evanđelju*. Navest ću nekoliko primjera:

Mk. X. 15. *aminř. g(lago)ljř vamř. īže ašte ne priiměť c(ěsa)r(τ)s(tv)ě b(o)-žiě. ěko otročę. ne imatř vřniti vř ne.* (str. 64.),

Mt. XIII. 14. *ī svřbyvaetř se imř. proročřstvo īsaisaiino g(lago)ljřřtee. sluhřmř uslyřite. ī ne imate razuměti. zvřřete uzvřrite. ī ne imate viděti.* (str. 18.),

Mt. XVI. 27. *priti bo imatř s(y)nř č(lověč)sky vř slavě o(t)ca svoego svř a(n)ĝ(e)ly svoimi. ī togda vřzdastř komuždō po děaniju ego.* (str. 24./25.),

Mt. XXVI. 29. *g(lago)ljř že vamř. ěko ne imamř piti oť ploda sego lozřnago. do togo dne. egda pijř svř vami. novř vř c(ěsa)r(τ)s(tv)i(e) o(t)ca moego.*

U drugom i trećem primjeru složeni oblik futura prvog označava početni iz niza posljedičnih događaja (što saznajemo iz širega konteksta) za kojim slijede ostali događaji iskazani u tekstu prezentom svršenih glagola, dakle jednostavnim oblikom futura prvog.

U stručnoj se literaturi često navodi da futurom prvim mogu biti izrečene radnje koje se odnose na bliži ili dalji odsječak budućnosti te se u svezi s tim govori o *blizom* i *udaljenom* futuru. Međutim, nekada je zapravo nemoguće predvidjeti udaljenost radnje označene futurom prvim:

Mt. XXIV. 2. *onř že otvřřštavř reče imř ne vidite li vř(s)ěhř silř. aminř g(lago)ljř vamř. ne imatř ostati zde kamenř na kamene eže ne razoritř se.* (str. 34.),

¹³ Usp. Bunina 1959:49; o suprotnome mišljenju v. prethodnu bilješku.

¹⁴ Lk. VII. 40. *otvřřštavř že is* reče kř nemu. simone. imamř ti něčřto reřti.* (str. 95.), Lk. XIV. 18. *ī načęřę vř kupě otřricati se v'si. prvoy reče emu. selo kupihř. imamř noždō iziti. ī viděti e moljō te iměi mę oť rečena.* (str. 113.), Iv. X. 18. *Nikřtože vřzvřmetř eje oť mene. nř ažř polagajō o se oblastě imamř položitī jō. ī oblastě imamř paky prijěti jō. svjō zapovědř prijěhř oť oca* moego.* (str. 156.) i Iv. XIX. 10. *gla* že emu pilatř. mōně li ne gleři*. ne vřsi li ěko vlastě imamř propěti tę. ī vlastě imamř pustiti tę.* (str. 171.)

¹⁵ Usp. Bunina 1959:140.

Lk. IX. 44. *vbložite vy vь uši vaši slovesa si. s(y)nrъ bo č(lověčb)sky imatъ
předati se. vь rьcě č(lověčb)scě.* (str. 101.);

ili ona može imati svezremensko značenje (što potvrđuje mogućnost relativ-
ne uporabe skupine s *iměti*):

Mt. XIII. 14. *i sьbьvaetъ se imъ. proročbstvo isaisaiino g(lago)ljoštee. sluhъmъ
uslyšite. i ne imate razuměti. zbręšte uzvrite. i ne imate viděti.* (str. 18.),

Mt. XXIV. 21. *bođetъ bo tьgda skrъbbъ veliē. ēkaže ne byla. Otъ načęla vsego
mira. do selē. ni imatъ byti.* (str. 35.),

Iv. VIII. 51. *Paky že imъ reče i(isu)s(ъ) g(lago)lę. azъ esmъ světvъ miru. hoděi
po mně. ne imatъ hoditi vь tьmě. nrъ imatъ svęta životъnago.* (str. 151.).

Značenja bliže i dalje budućnosti mogu proizići iz konteksta kao poten-
cijalna, ali ni u kojem ih slučaju ne možemo smatrati inherentnim obilježjima
sintagma samih jer upućivanje na udaljenost radnje nije funkcija niti
jednoga glagolskoga oblika.

Da uporaba jednostavnih i složenih oblika futura prvog u staroslavens-
kome jeziku nije bila točno razgraničena, potvrđuje sljedeći primjer, sino-
niman s primjerima Mt. XXIV. 2. i Lk. XXI. 6.:

Mk. XIII. 2. *i(isu)s(ъ) že otvōštavъ reče emu. vidiši li velikaē si zьdaniē. ne
imatъ ostati sьde kamenъ na kamene. iže ne imatъ razoriti se.* (str. 70.).

U *Mateju* i *Luki* imamo prezent svršenoga glagola *ne razoriti se* za izricanje
budućnosti, dok je u *Marku* na tome mjestu uporabljen složeni oblik *ne imatъ
razoriti se*. Osim toga, *Luka* ima i u prvom slučaju prezentski oblik: *ne
ostanetъ*, dok je u ostala dva citirana evanđelja složeni futur: *ne imatъ ostati*.
Ovo ide u prilog konstataciji da je glagol *iměti* morao izgubiti svoje osnovno
leksičko značenje kad se koristio za tvorbu složenoga oblika futura prvog pa
takva skupina nastupa kao semantički nerazdvojiva cjelina. Moram naglasiti
da među proučavateljima staroslavenskih spomenika ima onih koji u takvim
konstrukcijama razlikuju primjere u kojima je prezent glagola *iměti* potpuno
gramatikaliziran i desemantiziran od onih u kojima je ta gramatikalizacija i
desemantizacija nepotpuna.¹⁶ Promatrajući primjere iz *Zografa*, zaključujem

¹⁶ Usp. *Gram. na stьrlg. ezik* 1991:303,304. U toj se gramatici objašnjava da u
staroslavenskim spomenicima skupina s *iměti* ima čisto gramatičko značenje bu-
dućega vremena u situacijama kada je ona prijevod grčkoga jednostavnog oblika za
buduće vrijeme. U takvim situacijama glagol *iměti* samo iznimno čuva svoje osnovno
značenje i upućuje na različite modalne nijanse, dok je to redovito u slučajevima
kada se radi o prijevodu grčke konstrukcije s glagolima εχω i μέλλω. Večerka je
(1993:179) također mišljenja da skupina s *iměti* ima primarno modalno značenje (ili
čak leksički stvarno značenje 'imati' = 'posjedovati') te da se u pojedinačnim sluča-
jevima teško određuje preteže li modalna ili temporalna komponenta. Pravo futuro
značenje koje više ne sadrži modalnu nijansu vidi u rijetkim slučajevima, kada se ra-
di o prijevodu spomenutoga grčkog sigmatičkog futura, navodeći primjer Mk. X. 21.

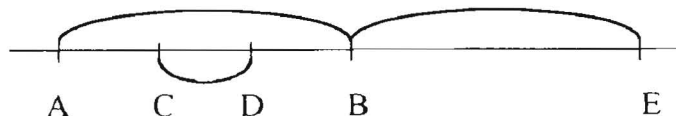
da sintagma *imamъ + infinitiv* može funkcionirati kao pokazatelj budućih radnji i stanja samo ako pomoćni glagol ne zadržava svoje leksičko i gramatičko značenje sadašnjega vremena.

Takva se konstrukcija uglavnom nalazila unutar složenih rečenica, zavisnih i nezavisnih. Vrlo je česta u zavisno složenim pogodbenim rečenicama, i to u njezinu glavnom i zavisnom dijelu. Jasno je da pogodbene rečenice pretpostavljaju uvjet bitan za izvršavanje radnje, kako je to u primjeru Mt. V. 20. *G(lago)ljo bo vamъ. ěko ašte i izbōdetъ pravъda vaša. pače knižbnikъ i farisei. ne imate vъniti vъ c(ěsa)r(b)s(tv)o n(e)b(e)s(b)s)koe.* (str. 3.).

Futurum može biti izrečen subjektivan sud: Mt. XXIV. 2. *onъ že otv- věštavъ reče imъ ne vidite li vъ(s)ěhъ sihъ. aminъ g(lago)ljo vamъ. ne imatъ ostati zde kamenъ na kamene eže ne razoritъ se.* (str. 34.); pretpostavka: Mk. II. 19. *i reče imъ i(iisu)s(ъ). eda mogotъ s(y)novе bračbnii postiti se. donvdeže sъ nimi estъ ženihъ. eliko vřemę sъ sobojo imotъ ženihъ. ne imotъ postiti se.* (str. 50.); savjet: Mk. X. 21. *i(iisu)s(ъ) že vъzvřevъ vъzljubi i. i reče emu. ašte hošteši svorvšenъ byti. edinogo esi ne dokonvčalъ. iđi eliko imaši prodavdъ. i davdъ ništiimъ. i iměti imaši svkrovište na n(e)b(e)s(ъ)hъ. i pridi hodi vъ slědъ mene. vъzvъmi krъstъ.* (str. 65.).

1.2. Present glagola *hotěti* + infinitiv

Present glagola *hotěti* u spoju s infinitivom također se koristio za izricanje budućih radnji ili stanja. Bunina za takvu skupinu uvodi naziv *buduće u sadašnjosti*¹⁷, iako se u gramatikama te skupine obično ne nazivaju tako kako to čini Bunina. Bunina svoj naziv temelji na specifičnoj uporabi spomenute konstrukcije, tj. ograničava je na situacije kada se radi o događajima koji su budućí u odnosu na sadašnji trenutak, ne dovodeći ih u odnos s trenutkom govornoga čina. Izvršavanje događaja u budućnosti uvjetovano je onima sadržanima u sadašnjosti. Svoje viđenje grafički predočava ovako:

AB = sadašnji period

CD = trenutak govora

BE = buduće u sadašnjosti.¹⁸

¹⁷ Usp. Bunina 1959:50.

¹⁸ Isto, 136. Bunina ističe da radnja koja završava neposredno nakon govornoga čina ne može biti izražena sintagmom s *hotěti*, uspoređujući mogućnosti i odnos *hoštō + infinitiv* i *imamъ + infinitiv* s mogućnostima i odnosom perfekta i aorista; u takvoj korelaciji *hoštō + infinitiv* određuje kao obilježeni član s ograničenom uporabom.

Na temelju tako promatrana problema Bunina dolazi do zaključka da se skupina *hoštŏ + infinitiv* u staroslavenskim spomenicima nije mogla rabiti kao dubleta skupini *imamŭ + infinitiv*, nego je služila za oblikovanje relativnih budućih vremena.

Mišljenja proučavatelja razilaze se i s obzirom na shvaćanje pomoćnoga glagola, tj. i tu se, kao i kod *iměti*, postavlja pitanje čuva li pomoćni glagol svoje leksičko značenje ili je potpuno desemantiziran i gramatikaliziran, odnosno kako točno razgraničiti temporalnu od modalne komponente. Mislim da se o budućnosti može govoriti samo u slučajevima kada kontekst ne sugerira da bi glagol *hotěti* mogao izražavati modalnu nijansu želje, *htijenja* i slično, tj. kada istupa isključivo kao pomoćni glagol. Usporedimo li ove primjere, vidjet ćemo da glagol *hotěti* u njima ima različitu funkciju:

Mt. XII. 38. *Тъгда отвоѣшташе етеріи. отъ книзѣникѣ и фарисеі g(lago)ljošte. učitelju hoštemŭ otъ tebe znamenie viděti.* (str. 16.),

Mk. X. 43. *ne tozde estъ vŭ vasъ. nъ іже аште hošetŭ. vęštii byti vŭ vasъ. da bŏdetŭ vamŭ sluga.* (str. 66.),

Lk. XIX. 11. *Slyšęstemŭ že imŭ se prilozbŭ reče ... pritŭčŏ. za neže tŭ bę blizŭ i(ruso)l(i)ma. i mŏnĕahŏ. ěko abŭe hošetŭ c(ěsa)r(v)s(tv)be b(o)zie aviti sę.* (str. 122.) i

Lk. XXI. 7. *Vŭprosišę že i g(lago)ljošte. učitelju. kogda ubo si bŏdŏtŭ. i čbto estъ znamenŭe. egda hotętŭ si byti.* (str. 126.),

Iv. VI. 6. *se že g(lago)laše іskušaję i. samŭ bo vĕdĕaše čbto hotętŭ sŭtvoriti.* (str. 145.).

U prva dva slučaja glagol *hotěti* čuva svoje gramatičko određenje sadašnjega vremena. To nije futur. Present glagola *hotěti* sadrži modalni element želje i htijenja: 'učitelju, od tebe **hoćemo/bismo htjeli vidjeti** znak', odnosno: 'tko od vas **hoće, želi** biti veći'. Infinitiv je samo dopuna prezentu, a takvu preobliku zovemo *infinitivizacija* (koja je vrlo česta u hrvatskome jeziku).¹⁹ Kad bi drugi slučaj imao pravo futursko značenje: 'tko će od vas **biti** veći', uključivao bi situaciju slučajnoga izbora, neovisnu od bilo čije želje, pa mu semantički ne bi odgovarao završetak: '**bit** će vam sluga', jer se doživljava kao svojevrsna prijetnja, kazna onima koji se žele uzdići. U *Zografu* se nalazi određeni broj sličnih primjera, tj. takvih u kojima skupinu *hoštŏ + infinitiv* ne možemo zvati futurum prvim: Mt. XVI. 25., XIX. 17., XX. 26., XX. 27.; Mk. VIII. 35., X. 44.; Lk. IX. 24. i Iv. XII. 21.²⁰

¹⁹ O infinitivizaciji v. Barić et al. 1995:575.

²⁰ Mt. XVI. 25. *іже бо аште hošetŭ dšŏ* svojo sŭpasti pogubitŭ jŏ. a іже pogubitŭ dšŏ* svojo mene radi obrešetŭ jŏ. ka* (str. 24.), Mt. XIX. 17. *onŭ že reče emu. čbto mę tvorіši blaga. nіktože estъ blagŭ tŭkŭmo edinŭ bŭ*. ašte li hošteši vŭ živoŭtŭ vŭniti sŭbljudi zapovĕdi* (str. 27.), Mt. XX. 26. *ne tako bŏdetŭ vŭ vasъ. nъ іже hošetŭ vŭ vasъ vęštŭi byti. da bŏdŏdetŭ vašŭ sluga.* (str. 29.), Mt. XX. 27. *i іже аште hošetŭ vŭ vasъ byti pŕĕdnii da bŏdŏdetŭ vašŭ rabŭ.* (str. 29.), Mk. VIII. 35. *іже бо аште hošetŭ dšŏ* svojo sŭpasti pogubitŭ jŏ. i іже pogubitŭ dšŏ**

U ostala tri navedena primjera glagol *hotěti* nikako nema svoje pravo leksičko značenje niti gramatičku oznaku sadašnjega vremena, već istupa u svojstvu pomoćnoga glagola i nositelja futurskoga značenja. Mislim da bismo samo takve primjere mogli smatrati pravim oblicima futura prvog, jer su jednoznačni i sadrže svojstva futura kao gramatičke kategorije budućega vremena. U *Zografu* je njihov broj vrlo malen. Pored spomenutih još su to primjeri: Mt. XI. 14., XV. 32., XX. 14., XXIII. 4., XXVI. 15.; Iv. V. 40., VI. 67., VII. 35. i IX. 27.²¹

Osim primjera kod kojih se iz konteksta jasno može razabrati radi li se o futuru u pravom smislu riječi ili ne, ipak postoje granični slučajevi, tj. oni koji se svojim značenjem približuju futuru, ali još uvijek zadržavaju različite modalne nijanse, pa ih možemo dvostruko tumačiti. Oni su predstupanj k potpunoj gramatikalizaciji pomoćnoga glagola. To su: Mt. XVI. 24.; Mk. VIII. 34.; Lk. IX. 23.; X. 22.; Iv. VII. 17., VIII. 44. i XIV. 22.²²

Objasnit ću to na posljednjemu primjeru:

Iv. XIV. 22. *G(lago)la emu i(ju)da. ne iskarjotьsky. g(ospod)i to bystь. ěko namь hošt(e)ši se ěviti. a ne vьsemu miru.* (str. 164.)

svojo mene radi. i evaĝliĕ tь spetь* se. (str. 61.), Mk. X. 44. iže ašte hoštetь byti vь vasь starĕi. da bōdetь vьsĕmь rabь. (str. 66.), Lk. IX. 24. iže bo ašte hoštetь dšq* svojo svpasti pogubitь jo. iže ašte hoštetь pogubitь dšq* svojo. mene radi. tь spetь* jo. (str. 100.) i Iv. XII. 21. siĕ že pristopišĕ kь filipu. iže bĕ otь vidьsaĭdy galilĕiskyje. i molĕahq i gljōšte*. gi*. hoštetь isa* vidĕti. (str. 160.)*

²¹ Mt. XI. 14. i ašte hoštete prijĕti. tь estь iliĕ hotĕi priti. (str. 14.), XIII. 14. i svьvuaetь se imь. proročstvo isaisaĭno gljōšte*. sluhьmь uslyšite. i ne imate razumĕti. zbręšte uzrite. i ne imate vidĕti. (str. 18.), XV. 32. Is* že prizvaovь uĕeniky reĕe imь. milosrĕduj o narodĕ. ěko uže tri d'ni prisĕdetь m'ne. i ne imotь ĕeso ĕsti. i otьpustiti ihь ne hoštq ne ĕdrъš. da ne kako oslabĕjotь na pōti. (str. 23.), XX. 14. svьzъmi svoe i idi. hoštjo že semu poslĕdъnemu dati ěko i tebe. (str. 28.), XXIII. 4. svьzъzajotь že brĕmena težьka i ne udobь nosima i vьskladajotь na plešta ĕska* a prьstomь svoimь ne hotĕtь dvojnĕjoti ihь. (str. 33.), XXVI. 15. reĕe. ĕto hoštete mi dati. i azь vamь prĕdamь. i. oni že ostavišĕ emu 30 svьrebrnikь. (str. 39.), Iv. V. 40. i ne hoštete priti kь mnĕ. da životь imate. (str. 144.), VI. 67. Reĕe že is*. obĕma na desĕte. eda i vy hoštete iti. (str. 148.), VII. 35. rešĕ že ijudei kь sebe sami. kamo hoštetь iti i uĕiti eliny. (str. 149.), IX. 27. otьvĕšta imь. rĕhь vamь juže. i ne slyšaste. ĕto paky hoštete slyšati. eda i vy uĕenicy ego hoštete byti. (str. 154.)

²² Mt. XVI. 24. Togda isь reĕe uĕenikomь svoimь. iže hoštetь po mnĕ iti da otьvrъžetь se sebe i vьzъmetь krstь svoi i vь slĕdь mene grĕdetь. (str. 24.), Mk. VIII. 34. i prizvaovь narody. svь uĕeniky svoimi. reĕe imь. iže hoštetь po mnĕ iti. da otьvrъžetь se sebe. i vьzъmetь krstь* svoi. i grĕdetь po mnĕ. (str. 61.), Lk. IX. 23. glaaše* vsĕmь. ašte kьto hoštetь po mnĕ iti da otьvrъžetь se sebe. i da vьzъmetь krstь* svoi. po vsĕ dni*. i hoditь po mnĕ (str. 100.), Lk. X. 22. V'sĕ mnĕ prĕdana byšĕ otь oca* moego. i nikъtože ne vĕstь kьto estь snь*. tьkьmo oca*. i kьto estь oca* tok'mo snь*. i emuže ašte hoštetь snь* aviti. (str. 103./104.), Iv. VII. 17. ašte kьto hoštetь voljo ego tvoriti. razumĕetь o uĕeni koe otь ba* estь. li azь. sebe gljō*. (str. 149.), Iv. VIII. 44. vy otь oca* diĕvola este. i pohoti oca* vašego hoštete tvoriti. onь ĕkoubica* bĕ iskoni. i vь istinĕ ne stoitь. ěko nĕstь istiny vь nemь. egda gletь* lъzq. otь svoihь gletь*. ěko lъzь estь i oca* ego. (str. 152.) i Iv. XIV. 22. Glā* emu i(ju)da. ne iskarjotьsky. gi* to bystь. ěko namь hošt(e)ši se ěviti. a ne vьsemu miru. (str. 164.)

jer je njegovo značenje dvoznačno: 1. '...kako da ćeš se objaviti nama a ne svem svijetu', 2. '...kako da se želiš objaviti nama a ne svem svijetu'. Iako taj primjer otvara mogućnost dvostrukoga shvaćanja, modalnoga i temporalnoga, prednost dajem drugomu.

Potebnja i Černyšev u sintagmama s *hotěti* vidjeli su značenje blizine predstojećega događaja, odnosno prijelaz od volje i namjera k ostvarenju samoga događaja.²³ Međutim, taj je oblik moguć i u neutralnim kontekstima.

1.3. Present glagola *na-/vъ-četi* + infinitiv

Glagoli *na-/vъ-četi* upotrebljavaju se za izricanje budućnosti kad je potrebno ukazati na početak neke radnje ili stanja. Ti su opisni glagoli sami perfektivni tako da njihov present ima futursko značenje te tako i radnju koju izriče u spoju s infinitivom svrstava vremenski u budućnost, u toj mjeri u kojoj je to u staroslavenskome jeziku uopće bilo moguće oblicima prezenta. To je *inchoativni futur*.²⁴

Kako *načeti* potpuno čuva svoje leksičko značenje, nije se razvio u pravi pomoćni glagol, a zahtijeva da se radnja u trenutku izvrši, što će potvrditi primjeri:

Mt. XXIV. 49. *ī načьnetъ. klevorěty svoje. ěsti že ī piti. sъ pьčnicami.* (str. 36.),

Mk. XIII. 25. *ī zvězdy načьnotъ sъ neb(e)se padati. ī sily ježe sьtъ na n(e)b(es)hъ. podvižetъ sę.* (str. 71.) ili

Lk. XII. 45. *Ašte li rečetъ rabъ tъ vъ srъdci svoemъ. mōditъ g(ospodi)nъ moi priti. načьnetъ biti raby. ī rabyne. ěsti že ī piti. ī upivati sę.* (str. 110.).

Još su samo četiri primjera futura prvog tvorenog infinitivom i presentom glagola *načeti*: Lk. XIII. 25., XIV. 9., XIV. 29. i XXIII. 30.²⁵

1.4. Aktivni particip prezenta glagola *hotěti* + infinitiv²⁶

Aktivni se particip prezenta glagola *hotěti* spominje u funkciji izražavanja radnje koja bi se trebala izvršiti nakon trenutka koji je prošli u odnosu na trenutak govornoga čina. Tu se radi o budućnosti u prošlosti pa je takva uporaba relativna. U gramatici koja donosi tu konstrukciju, navodi se njezin

²³ V. Bunina 1959:135.

²⁴ V. Večerka 1993:181.

²⁵ Lk. XIII. 25. *otъ nelīže ubo vьstsnety gb*. domu. ī zatvoritъ dvьri. ī načьnetъ vьnē stoētī. ī tlěštī dvьri. gljōšte*. gi* gi*. otvorzi namъ. ī otvōštavъ rečetъ vamъ. ne vėdē vasъ otъ kōdu este.* (str. 112.), XIV. 9. *ī prišьdъ zъvavy tę. ī onogo. rečetъ ti. daždъ semu mēsto. ī tьgda načьneši sъ studomъ. poslėdъnee mēsto drъžati.* (str. 113.), XIV. 29. *ī da ne egda položitъ osnovanьe. ī ne možetъ svьršiti. ī vьsi viděštei. načьnotъ rogati sę emu* (str. 114.) i XXIII. 30. *togda načьnotъ glagolati goratъ paděte na ny. ī hlьmotъ pokryěte ny.* (str. 132.).

²⁶ Takva se konstrukcija spominje jedino u *Gram. na stьrlg. ezik* 1991:303,306.

isključivo književni, literarni karakter. Kako je riječ o sintaktičkom kalku, svaki je primjer potvrđen i grčkim originalom. *Zografsko evanđelje* sadrži samo dva takva primjera:

Mt. XI. 14. *ī ašte hoštete prijēti. t̄ est̄ iliē hotēī priti* (str. 14.) i

Lk. XXII. 23. *ī ti načēsē iskati v̄ sebē. kotory ubo bōdet̄ ot̄ nih̄. hotēī s̄tvoriti se.* (str. 129.).

Mislim da aktivni particip prezenta *hotēī* u tim primjerima ipak nije potpuno gramatikaliziran, tj. nema funkciju pravoga pomoćnoga glagola, a modalna komponenta preteže nad temporalnom.

1.5. Imperfekt glagola *hotēti* + infinitiv²⁷

Sintagma *hotēah̄ + infinitiv* jedna je od relativnih vremenskih oblika. Njome se iskazuje budućnost u prošlosti, tj. označava radnju koja je prošla u odnosu na trenutak govornoga čina, ali je buduća u odnosu na neku drugu prošlu radnju u vezi s kojom se spominje. Navest ću nekoliko primjera za ilustraciju:

Mk. IV. 37. *ī byst̄ burē vētr̄na veliē. v̄l̄ny že v̄l̄v̄aah̄ q̄ s̄ v̄ ladijō. ēko užē pogrēzn̄oti hotēāše.* (str. 53.),

Iv. VII. 39. *se že reče o d(u)sē. iže hotēh̄o priemati. vērujōštei v̄ nego. ne ju bo bē d(u)h̄v̄ s(vē)ty dan. ēko i(išu)s(t) ne ju bē proslavlen̄.* (str. 150.),

Iv. XII. 33. *se že g(lago)laaše kleplē. koejō s̄m̄r̄t̄ijō hotēāše um̄r̄ēti.* (str. 161.).

Taj se oblik koristio za radnje koje su se izvršile u prošlosti nakon neke prošle radnje, ali i za one koje su se mogle izvršiti a nisu, čije je izvršenje bilo samo potencijalno. Pri tvorbi su se upotrebljavali glagoli obaju vidova, iako češće svršeni.

Kako je pomoćni glagol ovdje potpuno gramatikaliziran jer je izgubio svoje konkretno značenje²⁸, moramo od toga oblika razlikovati primjere u kojima glagol *hotēti* čuva svoje značenje pa nije u funkciji pomoćnoga glagola za oblikovanje futura prvog. To su rečenice s izrečenim subjektom u kojima je prisutna želja ili volja: Mt. XXII. 3. i XXVII. 34.; Lk. X. 1., XV. 28. XVIII. 13.; Iv. VII. 44.²⁹

²⁷ Večerka rabi naziv *Futurum praeteriti* (1993:171), a Bunina *buduće u prošlosti* (1959:50).

²⁸ Usp. *Gram. na st̄b̄lg. ezik* 1991:306.

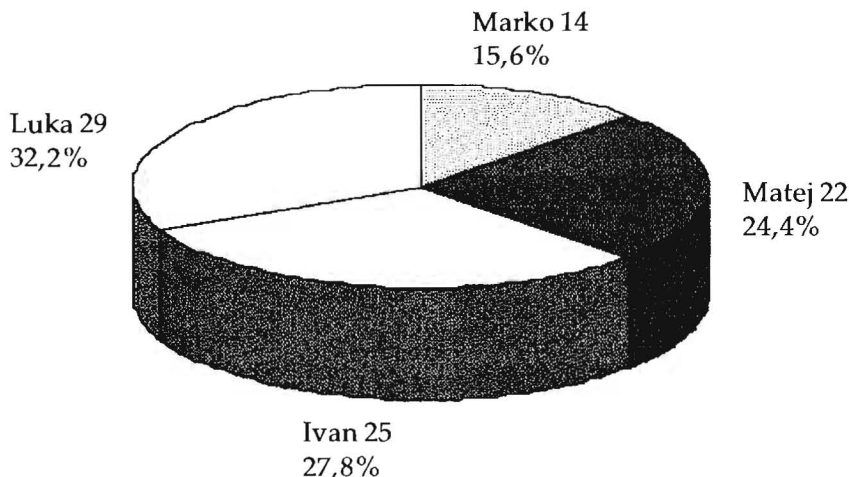
²⁹ Mt. XXII. 3. *ī pos̄la raby svoē priz̄vat̄i z̄v̄an̄yē na braky i ne hotēah̄jō priti.* (str. 31.), Mt. XXVII. 34. *dašē emu piti oc̄t̄ s̄ z̄l̄čijō razmēš̄n̄.* *ī v̄kuš̄ ne hotēāše piti.* (str. 43.), Lk. X. 1. *Po sih̄ že avi ḡb̄ imēh̄. .nt̄. i pos̄la jē po d̄vēma. prēd̄ licem̄ svoim̄. v̄ v̄s̄k̄ grad̄ i mēsto. ēmože hotēāše sam̄ īti.* (str. 102.), Lk. XV. 28. *razgn̄eva že s̄. i ne hotēāše v̄niti. oc̄* že ego iš̄d̄ molēāše i.* (str. 116.), Lk. XVIII. 13. *a mytar̄ iz daleče stojē. ne hotēāše ni očiju svoeju v̄zvesti na nbo*. n̄ b̄šē pr̄si svoje gl̄*. be* milostiv̄ bōdi*

Takve su konstrukcije pogodne u rečenicama s nepersonalnim subjektom, jer u njima mogu imati jednoznačno nemodalno značenje.³⁰ Večerka do takvog zaključka dolazi na osnovu primjera Mk. IV. 37. i X. 32.³¹

2. Statistička obrada podataka

U *Zografskome četveroevanđelju* devedeset je primjera futura prvog: dvadeset dva u *Evanđelju po Mateju*, četrnaest u *Evanđelju po Marku*, dvadeset devet u *Evanđelju po Luki* i dvadeset pet u *Evanđelju po Ivanu*. Podaci ne uključuju primjere koji su u analizi označeni kao problematični, tj. u kojima je više ili manje prisutna modalna komponenta, što znači da sam u obradu uzela samo primjere futura prvog s temporalnim značenjem.

Omjer primjerā po evanđeljima ilustriran je ovom slikom:

Detaljniji odnos pokazuje tablica u kojoj su primjeri razvrstani s obzirom na pripadajuće gramatičke kategorije:

mně grěšniku. (str. 120.), Lk. XIX. 4. *i předi tekъ vzlěze na s'ykomarijo. da viditъ isa* ěko tōdě hotěaše minōti.* (str. 122.), Iv. VII. 44. *Eteri že otъ nihъ hotěahō jēti i. nъ nikъtože ne vzlōži na nъ roku.* (str. 150.), Iv. XI. 51. *sego že o sebě ne reče. nъ arhierei sy lētu tomu proreče. ěko hotěaše is*. umřēti za ljudi.* (str. 159.), Iv. XII. 4. *Gla* že edinъ. otъ učeniķ ego. ijuda simonъ iskariotъsky. iže i hotěaše přēdati.* (str. 159.), Iv. XVI. 19. *Razumě že is*. ěko hotěahō (i) vъprašati. i reče imъ. o semъ li sъtęzaete se meždju sobojo. ěko rěhъ vъ malě i ne vidite mene. i paky vъ malě uzrite mę.* (str. 167.)

³⁰ V. Večerka 1993:171.

³¹ Mk. IV. 37. *i bystъ burě vētrъna velič. vlny že vliivaahō se vъ ladijo. ěko uže po-gręznōti hotěaše.* (str. 53.), X. 32. *běahō že na pōti. i vъshoděšte vъ ilmъ*. i bě varěje is*. i užasaahō se. i poslēđъ grędōšte boěhō se. i poimъ is* načętъ imъ. glati*. eže hotěaše byti emu.* (str. 65.).

Futur	Matej		Marko		Luka		Ivan		Ukupno	
1.l.jd.	3	13,6%	1	7,1%	3	10,3%	4	16,0%	11	12,2%
2.l.jd.	1	4,5%	1	7,1%	3	10,3%	0	0,0%	5	5,6%
3.l.jd.	9	40,9%	8	57,1%	16	55,2%	13	52,0%	46	51,1%
2.l.mn.	7	31,8%	0	0,0%	2	6,9%	5	20,0%	14	15,6%
3.l.mn.	2	9,1%	4	28,6%	5	17,2%	3	12,0%	14	15,6%
Ukupno	22	100,0%	14	100,0%	29	100,0%	25	100,0%	90	100,0%

Iz tablice vidimo da futur niti jednom nije uporabljen u prvom licu množine niti u bilo kojem licu dvojine. Najveći je broj primjera u trećem licu jednine: četrdeset šest primjera ili 51,1%. Ako pogledamo svako evanđelje posebno, primijetit ćemo da, osim u *Evanđelju po Mateju*, trećem licu jednine pripada bar 50% ukupne zastupljenosti.

Kako pri tvorbi futura prvog sudjeluju različiti pomoćni glagoli i njihovi različiti oblici, tablice koje slijede prikazuju upravo takav odnos:

Matej

Futur	<i>iměti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>načěti</i>	
	prezent		prezent		imperfekt		particip		prezent	
1.l.jd.	1	7,7%	2	40,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
2.l.jd.	1	7,7%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.jd.	5	38,5%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	3	100,0%
2.l.mn.	5	38,5%	2	40,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.mn.	1	7,7%	1	20,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
N.jd.m.r.							1			
Ukupno	13		5		0		1		3	

Marko

Futur	<i>iměti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>načěti</i>	
	prezent		prezent		imperfekt		particip		prezent	
1.l.jd.	1	9,1%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
2.l.jd.	1	9,1%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.jd.	6	54,5%	0	0,0%	2	100,0%	0	0,0%	0	0,0%
2.l.mn.	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.mn.	3	27,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	100,0%
Ukupno	11		0		2		0		1	

Luka										
Futur	<i>iměti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>načěti</i>	
	prezent		prezent		imperfekt		particip		prezent	
1.l.jd.	3	20,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
2.l.jd.	2	13,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	11,1%
3.l.jd.	6	40,0%	1	50,0%	2	100,0%	0	0,0%	6	66,6%
2.l.mn.	2	13,3%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.mn.	2	13,3%	1	50,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
N.jd.m.r.									1	
Ukupno	15		2		2		1		9	

Ivan										
Futur	<i>iměti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>hotěti</i>		<i>načěti</i>	
	prezent		prezent		imperfekt		particip		prezent	
1.l.jd.	4	28,6%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
2.l.jd.	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.jd.	9	64,3%	2	25,0%	2	66,7%	0	0,0%	0	0,0%
2.l.mn.	1	7,1%	4	50,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
3.l.mn.	0	0,0%	2	25,0%	1	33,3%	0	0,0%	0	0,0%
Ukupno	14		8		3		0		0	

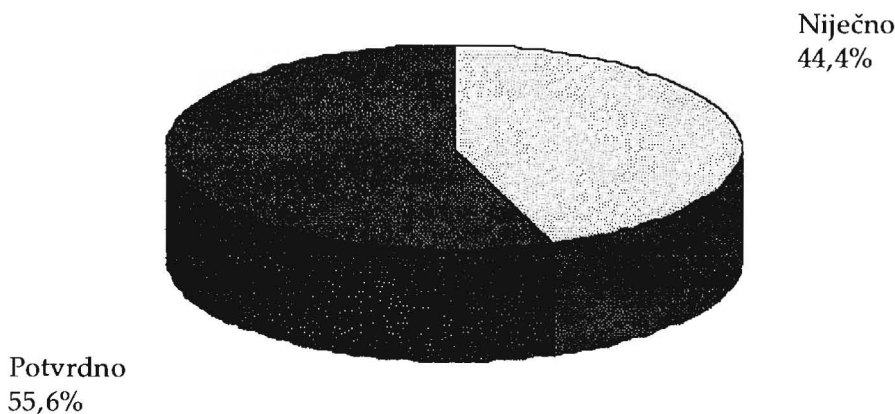
Prezent glagola *iměti* i infinitiv najčešći je način tvorbe futura prvog. Prisutan je u svakom evanđelju s najvećim brojem primjera (Mt. trinaest, Mk. jedanaest, Lk. petnaest, Iv. četrnaest), dok se ostali načini pojavljuju u manjem broju i ne u svakom evanđelju. Jedino *Evanđelje po Luki* sadrži primjere za svaki način tvorbe.

Posljednja tablica donosi omjer potvrdnih i niječnih oblika futura prvog po pripadajućim gramatičkim kategorijama i evanđeljima u odnosu na ukupan broj primjera u *Zografskom četveroevangelju*, s postocima.

Futur	Matej		Marko		Luka		Ivan			
	potvrđno	niječno	potvrđno	niječno	potvrđno	niječno	potvrđno	niječno		
	1.l.jd.	1 1,1	2 2,2	0 0,0	1 1,1	1 1,1	2 2,2	4 4,4		
2.l.jd.	1 1,1	0 0,0	1 1,1	0 0,0	2 2,2	1 1,1	0 0,0	0 0,0		
3.l.jd.	4 4,4	5 5,6	2 2,2	6 6,7	12 13,3	4 4,4	6 6,7	7 7,8		
2.l.mn.	3 3,3	4 4,4	0 0,0	0 0,0	2 2,2	0 0,0	3 3,3	2 2,2		
3.l.mn.	0 0,0	2 2,2	2 2,2	2 2,2	3 3,3	2 2,2	3 3,3	0 0,0		
Ukupno	9 10,0	13 14,4	5 5,6	9 10,0	20 22,2	9 10,0	16 17,8	9 10,0	90	

U *Evangelju po Mateju* devet je potvrđenih primjera, a trinaest niječnih, čiji postotak u usporedbi s ukupnih devedeset primjera iznosi 10% : 14,4%. *Evangelje po Marku* u ukupnom broju sudjeluje s pet potvrđenih primjera i devet niječnih, odnosno s 5,6% : 10%. U *Luki* i *Ivanu* više je potvrđenih primjera nego niječnih: u prvome je čak dvadeset potvrđenih primjera, a samo devet niječnih, dok je u drugome šesnaest potvrđenih i devet niječnih primjera. Njihov postotak s obzirom na ukupan iznos glasi: Lk. 22,2% : 10% i Iv. 17,8% : 10%.

Zaključimo da je statistička obrada futura prvog u *Zografskom četvero-evandelju* dala rezultat od pedeset potvrđenih primjera i četrdeset niječnih, što u postocima izgleda ovako:

3. Mjesto pomoćnoga glagola i infinitiva unutar futura prvog

Mjesto pomoćnoga glagola i infinitiva unutar futura prvog kao složenoga glagolskoga oblika također je vrijedna komponenta u analizi. Zbog boljšega sam pregleda potvrđne primjere obradila odvojeno od niječnih.

3.1. Pomoćni glagol i infinitiv u potvrđenim primjerima

U *Zografskom* je *četveroevandelju* futur prvi tvoren po formuli **određeni oblik pomoćnoga glagola + infinitiv**: *hoštjo...dati* (Mt. XXII. 4.), *imotъ sъkonъčati se* (Mk. XIII. 4.), *načъnotъ...padati* (Mk. XIII. 25.), *hotęi sъtvoriti* (Lk. XXII. 23.), *hotętъ priti* (Iv. VI. 15.) ili *hotęaše umbręti* (Iv. XII. 33.).

Da bi se izbjeglo suvišno ponavljanje, jedan je pomoćni glagol uz sebe mogao vezati više infinitiva: *načъnetъ...ęsti...i piti* (Mt. XXIV. 49.), *imate ęsti i...piti* (Lk. XII. 29.), *načъnetъ biti...ęsti... i piti i upivati se* (Lk. XII. 45.), *načъnetъ...stoęti i tlęsti* (Lk. XIII. 25.), *hoštęti iti i učiti* (Iv. VII. 35.), *imamъ...g(lago)lati i sęditi* (Iv. VIII. 26.).

Povratna se zamjenica nalazila iza futurske sintagme: *imotъ svkonьčati se* (Mk. XIII. 4.), *hotěaše svkonьčati (se)* (Lk. IX. 31.), *imatъ prědati se* (Lk. IX. 44.), *načьnetъ... upivati se* (Lk. XII. 45.), *imamъ krъstiti se* (Lk. XII. 50.), *načьnotъ rogati se* (Lk. XIV. 29.), *hošetъ... aviti se* (Lk. XIX. 11.).

Od svih potvrdnih primjera samo je devet tvoreno tako da infinitiv prethodi pomoćnome glagolu. To su primjeri: *piti...imatъ* (Mt. XVI. 27.), *iměti imaši* (Mt. XIX. 21., Mk. X. 21., Lk. XVIII. 22.), *pogreznoti hotěaše* (Mk. IV. 37.), *uslyšati...imate* (Mt. XXIV. 6.), *vъzpiti imatъ* (Lk. XIX. 40.), *g(lago)lati imatъ* (dva puta u Iv. XVI. 13.). Pretpostavimo da je izbor bio stilistički uvjetovan, tj. da je ovisio o prepisivačevu/prevoditeljevju osjećaju.

3.2. Pomoćni glagol i infinitiv u niječnim primjerima

Niječni se oblik tvorio niječnom česticom *ne* koja se nalazila ispred pomoćnoga glagola, tj. uglavnom se negirao pomoćni glagol, a zatim bi slijedio infinitiv, dakle: *ne + imamъ + piti*. Tako je u većini primjera: *ne imate vъniti* (Mt. V. 20.), *ne hotětъ dvignjoti* (Mt. XXIII. 4.), *ne imatъ prijěti* (Mk. X. 30.), *ne imamъ ěsti* (Lk. XXII. 16.), *ne hošete piti* (Iv. V. 40.), *ne imatъ viděti* (Iv. VIII. 51.).

Jedanput se u funkciji niječnice javlja *ni*: *ni imatъ byti* (Mt. XXIV. 21.).

Od uobičajenoga načina tvorbe odudaraju samo dva primjera. U jednome se negacija *ne* nalazi između infinitiva i prezenta glagola *hotěti*: *otъpustiti...ne hoštъ* (Mt. XV. 32.), a u drugome je ispred infinitiva za kojim slijedi prezent glagola *načěti*: *ne raditi načьnetъ* (Mt. XVIII. 17.).

Ukoliko je glagol povratan, u svim je primjerima očekivani poredak tipa *ne + imamъ + prědati + se*. Nekoliko je takvih primjera: *ne imatъ iskonьčati se* (Mt. X. 23.), *ne imotъ postiti se* (Mk. II. 19.), *ne imatъ razoriti se* (Mk. XIII. 2.), *ne imatъ vъždědati se* (Iv. IV. 14.), *ne imatъ vъzlakati se* i *ne imatъ vъždědati se* (Iv. VI. 35.).

Sve navedeno dokaz je za to da je futur prvi kao složeni glagolski oblik bio poznat i oformljen već u starijem razdoblju staroslavenskoga jezika, o čemu svjedoči *Zografsko četveroevanđelje*, u čiju starinu nitko ne sumnja i čiji arhaičan gramatički ustroj osobito ističu svi istraživači.

Literatura

- Barić, E. [et al.]. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.³
Bunina, I. K. *Sistema vremen staroslavjanskoga glagola*, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1959.
Damjanović, S. *Staroslavenski glasovi i oblici*, Jadranka Filipović, Zagreb, 1995.
Gramatika na starobŭlgarskija ezik, Izdatelstvo na Bŭlgarskata akademija na naukite, Sofija, 1991.

- Haburgaev, G. A. *Staroslavjanskij jazyk*, Prosveščenie, Moskva, 1986.
- Hamm, J. *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- Kurz, J. K Zografskému evangeliju, *Slavia* 9, Praha, 1930.–1931., str. 465.–489., 673.–696.; *Slavia* 11, Praha, 1932., str. 385.–424.
- Moszyński, L. *Ze studiów nad rękopisem Kodeksu Zografskiego*, PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961.
- Moszyński, L. *Język Kodeksu Zografskiego, Część I. Imię nazywające (rzeczownik)*, PAN, Monografie Slawistyczne 31, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1975.
- Simeon, R. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I. dio, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Slovník jazyka staroslověnského*, (J. Kurz hlavní red.), Nakladatelství Československé akademie věd, Praha, 1966.
- Večerka, R. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax II.*, zbornik *Monumenta linguae slavicae XXXIV (XXVII,2)*, 1993.
- Wijk, Nicolaas van. *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache I.*, Berlin, 1931.

The Future first as a compound verbal form in the Codex Zographensis

Summary

The author analyses future I as a compound verbal form in the *Codex Zographensis*. She focuses on the form, place and the choice of auxiliary verbs *iměti*, *hotěti*, *načěti*. The analysis is followed by the statistical analysis as well as a graphic representation of data.

Ključne riječi: futur prvi, Zografsko četveroevangelje
Key words: future first, Codex Zographensis